

**VIŠJA STROKOVNA ŠOLA ACADEMIA,
MARIBOR**

DIPLOMSKO DELO

**ZNANA DELA MAKSA FABIANA V SLOVENIJI IN
NJIHOV POMEN ZA SLOVENSKI URBANIZEM**

Kandidat: Peter Dijak
Študent izrednega študija
Številka indeksa: 11190122783
Program: Gradbeništvo
Mentor: mag. Branislav Rajić. univ. dipl. inž. arh.

Maribor, februar 2012

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKE NALOGE

Podpisan Peter Dijak, številka indeksa 11190122783, sem avtor diplomske naloge z naslovom: ZNANA DELA MAKSA FABIANIJA V SLOVENIJI IN NJIHOV POMEN ZA SLOVENSKE URBANIZEM, ki sem jo napisal pod mentorstvom mag. Branislava Rajića, univ. dipl. inž. arh.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena diplomska naloga izključno rezultat mojega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev, ki jih uporabljam v predloženi nalogi, navedena oz. citirana skladno s pravili Višje strokovne šole Academia;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del oz. misli, kot moje lastne – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah; UL št. 16/2007; (v nadaljevanju ZASP), prekršek pa podleže tudi ukrepom VSŠ Academia skladno z njenimi pravili;
- skladno z 32. členom ZASP dovoljujem VSŠ Academia objavo diplomske naloge na spletnem portalu šole.

Maribor, februar 2012

Podpis študenta:

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorju mag. Branislavu Rajiću, univ. dipl. inž. arh., za strokovno svetovanje, pomoč in hitro podporo pri pripravi diplomske naloge.

Zahvaljujem se tudi ravnateljici šole, mag. Mirjani Ivanuša Bezjak za podporo in strokovno usmerjanje.

Zahvaljujem se tudi svoji sestri in partnerki za trud in podporo v času mojega študija.

Največja zahvala gre zagotovo moji družini, ki mi je stala ob strani tako med študijem kot med pisanjem diplomskega dela.

POVZETEK

V diplomskem delu predstavljam v svetu bolj prepoznavnega arhitekta in urbanista slovenskega rodu, Maksa Fabianija, ki je pri nas premalo poznan. S svojo pestro in številčno zapuščino se je uvrstil v sam vrh slovenskih mojstrov in se tako postavil ob bok znanemu arhitektu Jožetu Plečniku.

V prvem delu predstavim njegove začetke v Sloveniji, njegovo razmišljanje in pogled na svet ter njegov stil. V nadaljevanju predstavim njegova pomembnejša dela po Sloveniji in sicer v Ljubljani, na Goriškem in Krasu, Štanjelu in v Gorici. V zadnjem delu pa se osredotočam na vpliv Fabianija na urbanizem in njegove uspehe v vseh teh letih načrtovanj in truda, da bi polepšal oziroma ohranil naša mesta in kulturo takšno kot je.

Ključne besede: Maks Fabiani, arhitektura, urbanizem, Ljubljana, Jože Plečnik, Štanjel.

ZUSAMMENFASSUNG

Known works of Maks Fabiani in Slovenia and it's meaning for the slovenian Urbanism

In der Diplomarbeit stelle ich in der Welt ziemlich bekannten Architekten und Urbannisten slowenischer Herkunft Maks Fabiani vor. Leider ist er bei uns zu wenig bekannt. Mit seinem buntem und umfangreichem Vermächtnis hat er sich in die Spitze der slowenischen Meister geschwungen und sich somit neben den bekannten Architekten Jože Plečnik gestellt.

In dem ersten Teil stelle ich seine Anfänge in Slowenien vor, seine Gedanken und seine Weltansicht, wie auch seinen Stil. In der Fortsetzung stelle ich seine wichtigeren Arbeiten in Slowenien vor und zwar in Ljubljana, auf dem Gebiet Goriška (Görzer) und Kras (Karst), in Štanjel und in Gorica (Gorizia). Im letztem Teil fokussiere ich mich auf seinen Einfluss auf die städtebauliche Planung und Raumordnung und seine Erfolge in all den Jahren in denen er plante und sich bemühte unsere Städte und unsere Kultur zu erhalten wie sie ist.

Schlüsselwörter: Maks Fabiani, Architektur, Stadtplanung, Ljubljana, Jože Plečnik, Štanjel.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	9
1.1	Naslov diplomske naloge.....	9
1.2	Opredelitev obravnavane zadeve	9
1.3	Namen, cilji in osnovne trditve diplomskega dela.....	9
1.4	Predvidene metode raziskovanja	10
2	FABIANIJEV STIL.....	11
2.1	Kratek življenjepisa Maksa Fabianija.....	11
2.2	Začetki Fabianijevega ustvarjanja v Sloveniji	11
2.3	Fabianijevo razmišljanje in pogled na svet.....	12
2.4	Fabiani in Plečnik	13
2.5	Fabianijev stil.....	13
3	FABIANIJEVA DELA V SLOVENIJI.....	15
3.1	Fabianijeva dela v Ljubljani	15
3.1.1	Popotresna Ljubljana	15
3.1.2	Prešernov spomenik.....	17
3.1.3	Slovenski trg.....	18
3.1.4	Dekliška šola	20
3.1.5	Bambergova hiša	21
3.1.6	Krisperjeva hiša	22
3.1.7	Hribarjeva hiša.....	24
3.1.8	Dekliški licej Mladika	25
3.2	Fabianijeva dela na goriškem in krasu.....	27
3.2.1	Kostanjevica na Krasu	28
3.2.2	Šempeter pri Gorici	29
3.2.3	Kanal ob Soči	31
3.2.4	Gradišče ob Soči.....	32
3.3	Fabianijeva dela v Štanjelu	33
3.3.1	Vila Ferrari in Ferrarijev vrt.....	34
3.3.2	Grobnica družine Fabiani in nagrobni kamen za njegovo mater.....	36

3.3.3	Vila Storič s parkom	37
3.4	Fabianijeva dela v Gorici	39
3.4.1	Cerkev svetega srca	39
3.4.2	Samostan in konvikt Sv. Uršule	41
3.4.3	Trgovski dom.....	43
4	VPLIV FABIANIJA NA URBANIZEM	45
4.1	Razlaga pojma urbanizem.....	45
4.2	Zgodovinski oris urbanizma v Sloveniji	45
4.3	Vpliv Fabianijevih del na urbanizem.....	46
5	FABIANIJEVI IZUMI, SPISI IN ODLIKOVANJA	47
6	ZAKLJUČEK	49
7	UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI	52
7.1	Literatura.....	52
7.2	Viri	52

KAZALO SLIK

Slika 1: Regulacijski načrt popotresne Ljubljane	16
Slika 2: Prešernov spomenik	17
Slika 3: Slovenski trg.....	19
Slika 4: Dekliška šola	20
Slika 5: Bambergova hiša	21
Slika 6: Krisperjeva hiša.....	23
Slika 7: Hribarjeva hiša	24
Slika 8: Dekliški licej Mladika	26
Slika 9: Kostanjevica na Krasu.....	28
Slika 10: Šempeter pri Gorici	30
Slika 11: Kanal ob Soči	31
Slika 12: Gradišče ob Soči.....	32
Slika 14: Vila Ferrari in Ferrarijev vrt.....	35
Slika 15: Grobnica družine Fabiani in nagrobni kamen za njegovo mater	36
Slika 16: Vila Storič s parkom.....	38
Slika 17: Cerkev svetega srca.....	40
Slika 18: Samostan in konvikt Sv. Uršule	42
Slika 19: Trgovski dom	43

1 UVOD

1.1 Naslov diplomske naloge

Znana dela Maksa Fabijana v Sloveniji in njihov pomen za slovenski urbanizem

1.2 Opredelitev obravnavane zadeve

Kdo je naš največji oz. najbolj znani arhitekt 20. stoletja?

Na to vprašanje bi verjetno večina odgovorila, da Jože Plečnik. O njemu se je v zadnjih desetletjih namreč precej govorilo pa tudi spoznavalo njegova dela.

Toda kaj pa Maks Fabiani?

Za njega marsikdo še niti slišal ni. V primeru, da ga poznajo imensko pa večina ne ve, da sodi tudi on v sam vrh slovenske arhitekture. Fabiani je zapustil zelo obsežno, skoraj nepregledno arhitekturno zapuščino. Njegova največja dela se nahajajo na Dunaju, v Ljubljani in Trstu. Bil je tudi prvi arhitekt z doktoratom v avstro-ogrski monarhiji, sodelavec arhitekta Otto Wagnerja, osebni svetovalec prestolonaslednika, profesor na Dunaju in še marsikaj več. Vendar se ni ukvarjal samo z arhitekturo. Zapustil je tudi mnogo publicističnih del, ukvarjal pa se je tudi s tehničnimi izumi (med ostalim letala in žepna podmornica).

1.3 Namen, cilji in osnovne trditve diplomskega dela

V diplomskem delu bom predstavil najpomembnejša Fabianijeva dela. Pri tem se bom omejil zgolj na njegova dela v Sloveniji. Predstavil jih bom glede na njihov čas nastajanja, s čimer bom prikazal Fabianijev razvoj in njegovo raznolikost. Na oboje je vplivalo tudi njegovo filozofsko razmišljanje in evolucionistični pogled na svet, po katerem se da iz razvojnih zakonitosti napovedati predvidljivo prihodnost. Njegovo najbolj znano stališče je bilo, da je za preseganje stagnacije upravičeno tudi zdravo rušenje: »Vedno pride čas obnove, ki zahteva

nujne spremembe, to je čas rušenja starih in uvajanja novih elementov, saj na svetu ni prostora za negibne stvari« (Fabiani 1999).

Cilj naloge je ugotovitev vpliva njegovih del, tako na arhitekturo, krajinsko arhitekturo in urbanizem, s tem pa tudi na kasnejši razvoj mest, prometa in gospodarstva.

1.4 Predvidene metode raziskovanja

V diplomskem delu bom uporabil deskriptiven pristop, saj bo šlo predvsem za opisovanje in navajanje različnih teoretičnih spoznanj povzetih po različnih avtorjih. Pri pisanju diplomskega dela bom uporabil najrazličnejše vire, ki opisujejo Maksa Fabianija in njegova dela. Teorijo bom povzel iz različnih slovenskih in tujih strokovnih knjig, priročnikov, strokovnih revij in internetnih virov.

2 FABIANIJEV STIL

2.1 Kratek življenjepis Maksa Fabianija

Maks Fabiani je bil rojen 29. aprila 1865 v premožni družini furlanskega rodu v Kobdilju pri Štanjelu na Krasu. Bil je dvanajsti od štirinajstih otrok, ki sta jih imela oče Anton in mati Charlotte. Maks je osnovno šolo obiskoval v domači hiši, nadaljeval pa je z obiskom realke v Ljubljani. Po srednji šoli je nadaljeval s študijem arhitekture na Dunaju. Izkazal se je s svojim znanjem ter doktoratom. Za tem je postal znan ustvarjalec in predvsem priljubljen v dvornih krogih, kjer je tudi sodeloval z Avstro-ogrskim prestolonaslednikom Francem Ferdinandom. Bil je avtor regulacijskega načrta popotresne Ljubljane in pomembnih, vzorčnih stavb kot so Slovenski trg pri Sodni palači, Krisperjeva in Bambergova hiša ob Miklošičevi, Hribarjeva hiša na Ajdovščini in licej Mladika, sedaj Ministrstvo za zunanje zadeve. Njegove znamenite palače stojijo na Dunaju: Artaria, Urania, Portois & Fix, v Trstu: Casa Bartoli, Narodni dom, in druge. Z mogočnimi stavbami in širokopoteznimi zasnovami mest je sledil duhu tedanjega časa in dal svoj prispevek k razvoju evropske arhitekture. Na višku svoje akademske kariere je leta 1917, ob koncu prve svetovne vojne, zapustil Dunaj in se vrnil domov, v Gorico na Kras, da bi se posvetil delu pri prenovi porušenega Posočja, Goriške in Krasa. V naslednjih letih se z vsemi svojimi močmi in znanjem posveti reševanju problemov povojne obnove dežele, izdeloval regulacijske načrte za rekonstrukcijo krajev in vasi na Goriškem in na Krasu ter projektiral prenovo v vojni porušeni stavb. Z več kot 92 regulacijskimi načrti za naselja v Posočju, v južni Furlaniji, na Krasu in v Vipavski dolini si je Fabiani prislužil pomembno mesto v zgodovini evropskega prostorskega načrtovanja in arhitekture. 18. avgusta 1962 je v Gorici umrl. (Čeligoj, 2006, 4)

2.2 Začetki Fabianijevega ustvarjanja v Sloveniji

Rojen v Sloveniji je Fabiani začel šolanje v domači hiši, končal realno gimnazijo v Ljubljani, po zaključeni maturi pa nadaljeval šolanje na Tehnično visoki šoli na Dunaju, smer gradbeništvo. Po končanem šolanju in pridobljeni diplomi je Fabiani kar nekaj let živel in deloval na Dunaju. Arhitektovi začetki ustvarjanja v Sloveniji pa se pričnejo poleti leta 1898, ko mu magistrat mesta Ljubljana ponudi častno nalogo, da izdela načrt kako naj se obnavlja in

pozidava del mesta, ki stoji severno od južne železnice, po rušilnem potresu. Pri tem se je Fabiani oziral na mesto v celoti in na okolico ter iz tega moral spoznati tendenco njegovega prihodnjega razvoja. Z regulacijskim načrtom Ljubljane je arhitekt spet stopil na slovenska tla, kjer je kasneje nadaljeval najprej z načrti nekaterih pomembnih stavb v Ljubljani, potem pa še leta 1917 z načrti za obnovo Goriške, Posočja in Krasa. Njegova zadnja dela so bila v Štanjelu in njegovi okolici, kjer je kraju poskusil povrniti podobo pred obema vojnama, med leti 1935 in 1945 pa tudi prevzel županovanje v Štanjelu.

2.3 Fabianijevo razmišljanje in pogled na svet

Na osnovi precej zanimive sinteze pred sokratskih misli, Leibnitzove filozofije in sodobnih znanstvenih odkritij je poskušal Maks Fabiani odgovoriti na etična in moralna vprašanja, kaj sta smisel in smoter človekovega življenja, kakšne so vloge ženske, družine, naroda, države. Hotel je torej odgovoriti na vsa tista vprašanja, ki so se v srednjeevropskem prostoru, v času finis Austriae, po zatonu starih vrednot, odprla, in s katerimi so se ukvarjali tudi številni drugi, vse od Weiningerja, Musila, Zweiga in vse do Wittgensteina.

Maks Fabiani je videl krizo moderne v razkolu med družbenim telesom, ki se je razvijalo v skladu z zahtevami časa in njenim duhom, ki je bil še vedno navezan na preteklost. Menil je, da bi se moral moderni človek najprej naučiti »živeti v polnem nastajanju«, kar pomeni »živeti v sedanjosti«, šele potem bi se lahko življenje in umetnost prilagodila novemu redu.

Področji njegove analize sta torej razvoj modernega človeka in družbe. Trdil je, da je potrebno najprej poznati razvojni proces dejstev, z upoštevanjem nenehnega spreminjanja, šele nato smemo postaviti dejstva v čas. Razmišljal je torej o tem, da je potrebno najprej preučiti razvoj človeka in družbe, razumeti njun smisel, iz katerega se lahko potem razvije času primerna umetnost. (Fabiani, 1999, 2)

2.4 *Fabiani in Plečnik*

Fabiani je dve leti sodeloval z avstrijskim arhitektom Ottom Wagnerjem, ki je kasneje k sebi povabil tudi mladega Jožeta Plečnika. Fabiani je pomagal Wagnerju tudi pri poučevanju na dunajski Akademiji likovnih umetnosti, kjer je postal profesor in tako spoznal Plečnika. Fabiani je Plečnika učil osnov urbanizma in ga tudi navdušil nad etruščansko umetnostjo. Fabiani je kot predsednik izvršilnega odbora za pripravo plesa za arhitekta leta 1900 povabil Plečnika k sodelovanju, da je okrasil dvorano. Fabiani je med plesom spoznaval odličnike, medtem, ko je Plečnik sameval ves večer v sobi plesnega odbora. S Plečnikom se je Fabiani pogovarjal v slovenščini, z ostalimi Slovenci z gimnazijsko izobrazbo pa se je na Dunaju pogovarjal v nemščini. Plečnik se ves ta čas ni mogel sprijazniti s Fabianijevim pokroviteljstvom. Za marsikateri neuspeh je Plečnik krivil Fabianija in njegov vpliv v visoki družbi. Tudi, ko je leta 1911 prestolonaslednik trikrat zavrnil Plečnika kot naslednika Otta Wagnerja na dunajski Akademiji je bil Plečnik prepričan, da mu je tako svetoval Fabiani, čeprav se je vedelo kaj so bili pravi razlogi za zavrnitev. Zaradi svojega nizkega stanu naproti Fabianiju in pomanjkljive klasične izobrazbe, se je Plečnik vedno počutil manj vrednega, kljub temu, da ga je Fabiani poskušal vpeljati v visoko družbo, se je Plečnik temu vedno spretno izogibal. Leta 1957, ko je Plečnik umrl je Fabiani v pismu napisal: »Plečnik je bil izrazit samouk. Šola ni imela nanj nobenega vpliva. Vse, kar je slišal, je sprejel na moč previdno in zadržano, šele po napornem premisleku«. Plečnikov osebni arhitekturni ideal in umetniška moč sta pripeljala Fabianija do tega, da je sprejel odločitev, da svetu razodene resnico o njegovem geniju, ki ga je treba prišteti k najboljšim njegove dobe, čeprav so imela Fabianijeva dela nedvomno velik vpliv na Plečnika. Znano je, da je Plečnik pri urejanju Ljubljane sledil marsikateri Fabianijevi zamisli. Na koncu koncev pa sta se oba arhitekta odvrnila od secesije in razvila vsak svoj pristop k arhitekturi. (Hrausky, 2010, 21)

2.5 *Fabianijev stil*

Arhitekt je pričel z delom v secesijskem času, kar je pomenilo, da so bile vse stavbe in vsi načrti temu prilagojeni. Štipendija za študijska potovanja, ki jo je podeljevalo Združenje avstrijskih arhitektov in inženirjev, Carlo de Ghedda je Fabianiju omogočila skoraj tri letno

popolnoma neobremenjeno popotovanje po tehnično naprednih deželah kot so: Švica, Nemčija, Anglija, Francija, Belgija, ter na drugi strani tudi antičnih deželah: Italija, Grčija in Turčija. Fabiani je sam zatrdil, da je bilo to potovanje »vir vsega mojega znanja in kulture«. V Rimu je stanoval v znameniti palači Venezia, kjer je spoznal vodilne predstavnike tedanje umetniške avantgarde na Dunaju. Debatirali so predvsem o sodobni arhitekturi in umetnosti ter ugotovili, da si je treba novo umetnost šele izboriti. Leta 1897 so omenjeni umetniki ustanovili umetniško društvo Dunajska Secesija, Fabiani pa je pomagal arhitektu Ottu Wagnerju pisat znamenito delo Moderna arhitektura. Arhitekt je z načrti v Ljubljani začel uporabljat svoje znanje in bistroumnost, ki ju je prilagajal secesijskemu gibanju, ki je trajalo od 1895 do 1920, pa čeprav mu ni bilo najbolj po godu.

V svoji osnovi meščansko, po ideji pa izredno napredno in moderno gibanje, neprimerno, da bi bilo priljubljeno v času socializma, se je postavilo po robu tedanjim konservativnim estetskim idealom in močno nasprotovalo centralistično politični eliti monarhije. Gibanje, za katerega je v arhitekturi značilno barvno okraševanje fasad, uporaba elegantnih linij v pohištvu in barvito slikarsko okraševanje notranjščine vil ter meščanskih hiš. Novost in svežina secesije je predvsem v uporabi svobodnih form, ki so se razživele s pestrimi rastlinskimi in geometričnimi ornamentami.

V letu 1917, po prvi svetovni vojni, ko je Fabiani pričel z obnovo Goriške, Posočja in Krasa je svojo arhitekturo prilagajal vsakemu kraju posebej. Tisti čas je secesijski slog počasi začel izpodrivat modernizem, ki se mu je tudi Fabiani priključil, a pri vsem tem vedno upošteval lastnosti in lego kraja.

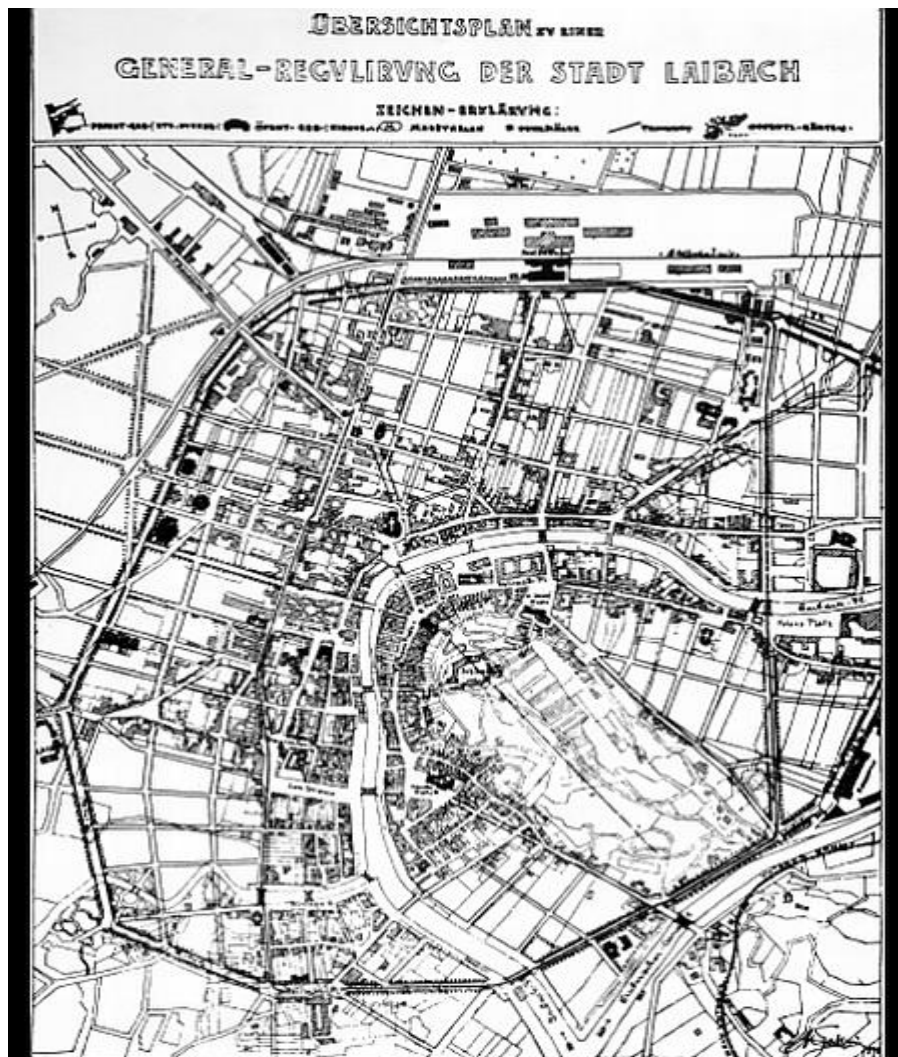
3 FABIANIJEVA DELA V SLOVENIJI

3.1 Fabianijeva dela v Ljubljani

Fabianijeva dela v Ljubljani se začnejo z načrtom popotresne regulacije leta 1895 in zaključijo leta 1908, ko je bil zgrajen Jakopičev paviljon. Za načrtovanje Ljubljane mu je bil podeljen doktorat iz urbanizma. Po rušilnem potresu leta 1895 je Ljubljana pospešila svoj razvoj, ki se je začel s prihodom južne železnice. Leta 1896 je županovanje mesta prevzel Ivan Hribar, ki je imel lastno vizijo o sodobno urejeni narodni prestolnici v novi, secesijski podobi. Preurejanje Ljubljane je v dunajskih krogih urbanistov spodbudila številne razprave. Mestni načrt je najprej naredil priznan dunajski urbanist Camillo Sitte, ki pa mestni oblasti ni ustrežal in je nato priložnost dobil Fabiani. Fabiani je Ljubljano dobro poznal, saj je tu v mladosti obiskoval licej. V predlogu, ki ga je podal je obstoječe glavne ulice in trge povezal v niz, ki krožno ovija grajski grič in s tem poudarja motiv stare Ljubljane. Fabianijev regulacijski načrt je, kljub temu da je bil le delno uresničen, postal merilo in ogrodje za nadaljnji razvoj mesta. (Čeligoj, 2006, 6)

3.1.1 Popotresna Ljubljana

Fabiani se je lotil problema regulacije popotresne Ljubljane zelo pozorno. Grebenska črta Grajskega griča je bila simetrala vsega sistema načrta, ki zajema prostor med obema obrežnima cestama ob Ljubljanici. "Notranja os" mesta poteka od Šentjakoba, vzdolž Mestnega trga in sega do Krekovega trga, "zunanja os" mesta pa od Grabna pod Križankami, vzdolž Gosposke in Wolfve, preko Prešernovega trga in dalje do Šempetra. Obe "mestni osi" sekata osnovno mestno simetralo, ki se nadaljuje po Čopovi in Cankarjevi do Tivolskega gradu. Na te tri mestne osi je projiciral mrežo pravokotno sekajočih se ulic povsod tam, kjer se je zdelo dovolj "čistega" prostora: na Mirju, Gradišču, na Ajdovščini, okoli Resljeve, na Taboru, Poljanah in Prulah.

Slika 1: Regulacijski načrt popotresne Ljubljane

Vir:<http://www.rtvsllo.si/kultura/drugo/prvi-trije-slovenci-ki-so-gradili-mesta/156272>,
16.1.2012

Pod vplivi tedanje urbanistike urejanja zgodovinskih mest, ki so želela ohraniti spomin na svojo zgodovino s tem, da so na mestu nekdanjih obrambnih zidov potegnili široke ulice, "ringe" (krožne ceste, obroč mesta, obvoznica kot jih imata npr. Dunaj ali Gradec), je tudi Fabiani hotel Ljubljano vkleniti v tak ring, ki bi posredno omejil novo nastajajočo Ljubljano. Na drugi strani ringa bi se mesto razvijalo naprej z vilami in dvonadstropnimi stavbami. Zanimivo je, da je Fabiani predlagal premestitev kolodvora na zahodnejši del še preden ga je mesto sploh doseglo in je že takrat govoril, da bodo hude težave, če se ta problem ne reši pravočasno. Ta načrt z ringom je ena najznačilnejših Fabianijevih potez nove Ljubljane. Seveda je imel mestni svet o njem pomisleke, vendar se je odločitev obrnila Fabianiju v prid.

Idejo ringa mu je uspelo le delno uresničiti, saj so razširjene Bleiweisova, Masarykova in Škofja (današnja Njegoševa). Ker regulacijski načrt ni bil popoln, se ga je lotil kar stavbni urad sam in je bil sprejet 1896. leta, vendar ni dovolj natančno določal severnega dela Ljubljane. Spet so prosili Fabianija za pomoč in ta je v družbi z Ivanom Jagrom napravil nov načrt, ki je bil sprejet leta 1899, vendar ga je bilo nemogoče realizirati, ker je bilo vse severno zemljišče v zasebni lasti raznih stavbnih mojstrov ali družb. (www.dijaski.net/get/zgo_ref_ljubljana__potres_1895_01.pdf, 23.12.2011)

3.1.2 *Prešernov spomenik*

10. septembra so na nekdanjem Marijinem, današnjem Prešernovem trgu odkrili spomenik dr. Franceta Prešerna. Kipar Ivan Zajec je avtor spomenika, Maks Fabiani pa je sodeloval pri dokončni zasnovi podstavka in pri postavitvi spomenika v prostor. Spomenik je sestavljen iz kamnitega podstavka iz pohorskega granita in skale, ki nosi bronasti figuri Prešerna in njegove muze, ter dva reliefa z motivi iz njegovih pesmi in je visok skoraj deset metrov.

Slika 2: Prešernov spomenik

Vir: <http://www.mladinska.com/fabiani/fotogalerija>, 16.1.2012

Priprave na postavitve so se pričele leta 1891, ko je bil ustanovljen odbor za zbiranje prispevkov. Vodstvo pod predsedovanjem Simona Gregorčiča, pisatelja Josipa Stritarja in ljubljanskega župana Ivana Hribarja je priprave pospešilo tako, da so v letu 1899 izvedli natečaj, katerega se je udeležil tudi Ivan Zajec in na njem zmagal. Za delo mladega kiparja je odbor za nadzor imenoval umetniško komisijo, ki jo je Zajec zavrnil, na predlog odbora pa je za svetovalca pri izvedbi temeljev in podstavka imenoval Fabianija, ki je kiparja mnogo krat obiskal v dunajskem ateljeju. Načrt za podstavek in kiparska dela so bila končana do leta 1904. Vnela se je polemika o postavitvi spomenika. Med številnimi predlogi so najverjetneje sprejeli Fabianijevega, ki se je opiral na načela dunajskega urbanista Camilla Sitteja o postavitvi spomenika na trgu. Fabiani je najprej predlagal, naj spomenik postavijo pred sodno palačo na Slovenskem trgu, ki ga je sam zasnoval, nazadnje so se odločili za postavitve na tedanjem Marijinem trgu, zdajšnjem Prešernovem. (Čeligoj, 2006, 30)

3.1.3 Slovenski trg

Pobudo za ureditev novega trga, ki naj bi postal simbol popotresne obnove mesta Ljubljana, je dala vlada dežele Kranjske. Po vzoru velikih evropskih prestolnic so mestne oblasti želele pridobiti enotno oblikovan trg, ki naj bi s sodobnim arhitekturnim izrazom zaznamoval glavno mesto Slovencev. Načrt, ki je vseboval prostoren trg, obrnjen proti gradu, je že leta 1895 predvidel Fabiani v svojem predlogu regulacije Ljubljane, ki so ga kasneje tudi naročili pri njem. Nekoliko dvignjeno ploščad sta na vzhodni in zahodni stranici obdajala simetrično zasajena drevoreda nizkih dreves, na južni strani pa je bil predviden pas spomenikov in izkopenin rimske Emone. Fabiani naj bi pri tem projektu uporabil klasične proporce je menil profesor Marko Pozzetto, ki je zapisal: »Raba razmerij, izvedenih iz klasične antike, predstavlja po mojem mnenju enega bistvenih Fabianijevih doprinosov. Oprl se je na filozofsko, pitagorejsko-platonsko osnovo z odgovarjajočimi zaključki, ki zadevajo pojem lepote, o katerih se je arhitekt zelo natančno izrazil.« Pri tem je mislil na Fabianijev zapis: »V pogledu nazora, spoznanja in znanja smo šli daleč naprej, v pogledu lepote izraza pa se bomo morali še dolgo, morda za večno učiti od starih.« Bistveno je, da si je Fabiani zamislil tlakovan mestni trg, ampak namesto tega so mestne oblasti ureditev prepustile češkemu, kasneje tudi mestnemu vrtnarju Vaclavu Hejnicu, ki je trg uredil v obliki parka s peščenimi

potmi in gredicami. Kljub predlogu Fabianija, da bi na trgu postavili spomenik Francetu Prešernu, je imel župan Hribar drugačne namene, saj je hotel, da postane prostor kot Slovenski trg, obkrožen s stavbami, ki naj bi izkazovale moč slovenskega kapitala. Zbal se je, da bi lahko oblasti na Dunaju imele velikopotezno ureditev trga za simbol slovenskega nacionalizma, zaradi tega je predlagal, da bi tu postavili spomenik cesarju Francu Jožefu v dokaz vdanosti mesta in vse dežele Kranjske monarhiji.

Slika 3: Slovenski trg

Vir: <http://onger.org/forum/viewtopic.php?p=16559>, 16.1.2012

Na natečaju leta 1903 je zmagal ljubljanski kipar Svetoslav Peruzzi, denar za spomenik pa so prispevala vsa slovenska mesta. Natečaja se je udeležil tudi Fabian, ki je predlagal cesarjevo upodobitev na konju. Postavitev je arhitekt predvidel že leta 1899 v svojem načrtu trga, vendar je za svoj natečajni predlog dobil le pohvalno priznanje. Spomenik so nato odkrili leta 1908 ob 60-letnici cesarjevega vladanja. Trg pred sodno palačo je Fabianijeva najpomembnejša urbanistična zasnova v mestu, čeprav ni bila v celoti uresničena. (Hrausky, 2010, 108)

3.1.4 Dekliška šola

Za izgradnjo mestne dekliške šole je mestni občinski svet leta 1897 razpisal javni arhitekturni natečaj. Zmagala sta dunajska arhitekta Franz von Krauss in Josef Tölk, ampak je ocenjevalna komisija dolgo odlašala z objavo rezultatov in nazadnje so natečaj razveljavili, zaradi nepravilno pripravljenega razpisa. Po ponovni preveritvi programa so izdelavo načrta naročili občinskemu inženirju Ivanu Križarju.

Slika 4: Dekliška šola

Vir: <http://www.dedi.si/dediscina/296-sola-levstikov-trg-1>, 16.1.2012

Fasada s svojim videzom ni zadovoljila komisije in je zato dobil Fabiani naročene nove načrte za fasado, ki jih je oblikoval s secesijskim okrasjem. S poudarjenimi zidnimi venci je fasadni plašč razdelil na tri horizontalne pasove, ki obdajajo vso fasado, in nanje naslonil enaka okna. Osrednje krilo z enolično razporejenimi odprtinami je proti trgu samo nekoliko izvil iz ravnine vogalnih kril. Vhodni portal je oblikoval skromno, medtem, ko je na obeh robovih glavne fasade pod vencem predvidel štukature z rastlinskimi motivi. Tudi zamisel, da se pročelje opremi z raznimi napisi, ki označujejo nadstropja in opisujejo namen ustanove, je zanimiv. (Hrausky, 2010, 84)

3.1.5 Bambergova hiša

Znan ljubljanski založnik in tiskar, Otomar Bamberg, je načrte za gradnjo stanovanjske hiše s knjigarno v pritličju na južnem vogalu Slovenskega trga naročil pri takratnemu avtorju urbanistične zasnove trga Maksu Fabianiju. Projektu izgradnje Slovenskega trga, se je s svojim naročilom pridružil tudi Bamberg. Pri projektu naj bi se izkazali domači investitorji s kakovostno sodobno arhitekturo slovenskih arhitektov.

Slika 5: Bambergova hiša

Vir: <http://www.mladinska.com/fabiani/fotogalerija>, 16.1.2012

Da bi na svojem primeru pokazal, kakšen naj bo odnos sodobne arhitekture do baročne Ljubljane, se je Fabiani pri tej stavbi oddaljil od secesijskega sloga, ki mu nikoli ni povsem pripadal. Vogalno stavbo je obrnil na Miklošičevo cesto, ki vodi proti mestnemu jedru, namesto da bi gledala na trg. Pri oblikovanju stavbe se je skušal približati baročnemu duhu mesta, o čemer nedvomno priča oblikovanje v slemensko čelo speljanega venca, ki nakazuje značilen baročni motiv meščanskih palač. Venec daje podobo zgubane tkanine šotoraste strehe, ki je v sredini glavne fasade privzdignjena, da oblikuje zatrep in razkrije diskretno

rastlinsko okrasje v barvi ometa. Namesto igrive cvetlične bordure, kakršna je na bližnji Krisperjevi hiši, so tukaj navpične in vodoravne linije - lizene, urejene v simetrično shemo glavne fasade. Lizene iz temnejšega pranege betona, ki iz enako obdelanega pritličja, ločijo stavo na pet enakih delov, sredina je poudarjena s pomolom, ki se v predzadnjem nadstropju zaključí z balkonom. Navpične lizene se zaključijo s keramičnimi reliefi avstrijskega kiparja H.F. Kirscha, ki predstavljajo može pomembne za razvoj tiskarstva, kot na primer Johannesesa Guttenberga, in po vsej verjetnosti tudi Bamberga. Nad vhodom na pomolu je vklesana letnica gradnje, na obeh straneh pa monogram lastnika. Fabiani je brez problemov kombiniral baročne oblike z najsodobnejšimi rešitvami. Okna na okenskem vhodnem pomolu so imela posebno dvižno tehniko, ki je bila pri nas prvič uporabljena. Fabiani nam s to zgradbo sporoča, da arhitektura preživi svoj čas in se za to ne more podrežati vsakokratnemu modnemu trendu. Nova stavba se mora vključiti v kulturno izročilo kraja in nadgrajevati obstoječo celoto, pri čemer se ni treba odreči sodobnim tehnološkim inovacijam. (Hrausky, 2010, 112)

3.1.6 Krisperjeva hiša

Doktor Valentin Krisper je bil pravnik, ljubljanski mestni svetnik in pomembna osebnost tedanjega političnega življenja na Kranjskem. Prihajal je iz znamenite meščanske družine, ki je bila pomembna za kulturni razvoj mesta. Njegova vogalna stavba je bila prva novo zgrajena hiša, ki so jo postavili na novem Slovenskem trgu. To stavbo je Fabiani zasnoval kot primer za vse stavbe, ki naj bi jih zgradili na štirih vogalih ter po obodu zahodne in vzhodne stranice Slovenskega trga.

Slika 6: Krisperjeva hiša

Vir: <http://www.mladinska.com/fabiani/fotogalerija>, 16.1.2012

Hiša, ki je bila okrašena s secesijsko dekoracijo ni tipična za Fabianijevo arhitekturo. Stavbo je Fabiani oblikoval na izrecno željo naročnika v slogu tedaj modne dunajske secesije. Pritličje, ki raste iz kamnitega podstavka je gladko ometano v horizontalnih pasovih, razpotegnjenih po celi dolžini stavbe. Na vogalu pasovi obkrožajo konzolo, ki v obliki obrnjenega stožca podpira lahkotno oblikovan stolpič. Ta stoji na železnih stebrih in se zaključuje z okrašeno zvonasto kupolo. Fasada ima po zgledu Otta Wagnerja obliko okrašenega plašča, ki ga prebadajo okenske odprtine. Tako je secesijski ornament v gornjem nadstropju oblikovan v enotnem cvetličnem motiv s keramičnimi vložki, ne glede na okna, ki ga prekinjajo. Stavba prehaja po višini od masivnega pritličja do lahkotnejših nadstropij. Okrašen z vzorci krogov in kvadratov, zaključuje fasado previsni napušč s strešnim vencem. Tudi veža in stopnišče sta okrašena s preprostim vzorcem, vrezanim v omet. Kovana ograja na stopnišču ima obliko valovite mreže, posute s cveticami. (Hrausky, 2010, 94)

3.1.7 Hribarjeva hiša

Ivan Hribar je najslavnejši ljubljanski župan, ki je že kot mestni svetnik vodil izgradnjo mestnega vodovoda. Za župana je bil izvoljen leta 1896, zaradi odlične organizacije po potresu leta 1895. Hribar je zraven javnih naročil Fabianiju zaupal tudi gradnjo lastne hiše. Na lokaciji, kjer je kasneje bila zgrajena županova hiša, je prej stal samostan, ki se je uporabljal za mestno bolnišnico. Prvotno je parcelo odkupil takrat najbogatejši slovenec Josip Gorup za izgradnjo dekliškega liceja, saj so se mestne oblasti odločile prestavit bolnišnico, vendar jo je kasneje prodal in z izkupičkom kupil primernejše zemljišče. Leta 1896, ko je Hribar postal župan so to zemljišče razdelili na gradbene parcele, ki so jih nato na dražbi prodajali domoljubom, da bi z izkupičkom lahko financirali gradnjo šole. Župan je za zgled prvi podprl akcijo in kupil parcelo, za njim pa so sledili še drugi kupci, med njimi tudi nekaj obrtnikov.

Slika 7: Hribarjeva hiša

Vir: http://www.finance.si/243219/Obnova_spomeni%9Ako_za%9A_itenih_objektov,
16.1.2012

Fabiani je vogalno hišo zasnoval na kvadratni mreži, ki jo je ponovil tudi na fasadi. Pritličje proti glavni cesti je namenil trgovski dejavnosti, vhod v stavbo pa je naredil iz stranske ulice. V treh nadstropjih sta bili prvotno le po dve veliki stanovanji. Sprednjo fasado oblikujejo tri plitve izbokline trodelnih razglednih oken, ki ustvarjajo obliko valovanja sicer strogo zarisane geometrične mreže; zidci enotno razdelijo stavbno gmoto po etažah in se kot izrazito horizontalen motiv zaključijo v secesijsko oblikovanem strešnem napušču. Na glavni fasadi so zanimive tudi levje glave, ki jih je Fabiani posnel po antičnih sarkofagih. Motiv je izbral iz svojih popotnih skic s Sicilije, da bi z njim zaznamoval mesto, kjer se čuti duh Sredozemlja. Okrogli vogal, ki ima obliko rustikalnega, po vsej višini razvitega šiva dveh kril, določa stavbni otok proti glavni mestni ulici in obenem vzpostavlja slikovito nasprotje z igrivo arhitekturo bližnjega Slovenskega trga. Stranska fasada sledi v oblikovanju glavni, le da je izvedba nekoliko skromnejša. S polkrožno oblikovano kovinsko rešetko nadstreška nad vhodom v stavbo je tukaj le nakazan motiv valujoče stene. Stopnišče in hodniki so okrašeni z drobno slikano secesijsko obrobo. Zasnovana iz pravokotnih in valovitih oblik, kot fasada, je tudi kovinska ograja stopnišča. Stavba je eno najzanimivejših Fabianijevih del, saj kaže njegovo domiselnost pri preoblikovanju povzetih vzorov v nov, kombiniran izraz. S spojem funkcije in oblike se Hribarjeva hiša uvršča med moderne stavbe in sodi med arhitektove najboljša ljubljanska dela. (Hrausky, 2010, 20)

3.1.8 Dekliški licej Mladika

Eno izmed najpomembnejših arhitektovih del v Ljubljani je stavba namenjena prvemu slovenskemu dekliškemu liceju. Prosvetno društvo Mladika je dala pobudo za izgradnjo dekliškega liceja. Tri petine stroškov za gradnjo in opremo so pridobili z naklonjenostjo trgovca Josipa Gorupa, ki je 150.000 kron daroval za spodbujanje ženskega šolstva v mestu. Parcelo za licej sta pazljivo izbrala urbanist Maks Fabiani in župan Ivan Hribar in z novo stavbo na njej zamejila mestni ring. Zasnova stavbe sledi regulacijskemu načrtu za Ljubljano iz leta 1895, v katerem je Fabiani prostor ob parku Tivoli namenil vrtnemu mestu in reprezentativno vlogo namenil ulicam, ki mestno jedro povezujejo s Tivolijem.

Slika 8: Dekliški licej Mladika

Vir: <http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/ljubljana/mladika/zgodovina.htm>, 16.1.2012

Tloris je zasnovan v obliki črke L, ki oblikuje vogal Šubičeve in Prešernove ulice, kjer je arhitekt predvidel reprezentativni vhod. Le tega je poudarjal stolp z uro, tedaj pogost opomin točnosti. Notranja razporeditev prostorov je razpoznavna po členitvi fasade, ki je deloma izvedena v vidni opeki in deloma v ometu. Fasado iz žgane opeke členijo izrazito gladke ploskve: pritličje in vogalni robovi so izvedeni v vidni opeki, v nadstropjih pa so ploskve med pasovi ometane, medtem ko ritem fasade poudarja razpored strešnih lin. Vidni znak Fabianijeve arhitekture so vidne jeklene preklade nad okni, ki so izraz moderne industrijske estetike. V tistem času se je arhitekt že odvrnil od secesije in je prevzemal krajevne vzore, za kar je dokaz zamenjava profiliranega okrasja z gladkimi ploskvami. Kipar Ivan Zajc, ki je sodeloval že pri Prešernovem spomeniku, je po Fabianijevi skici izklesal grb nad vhodnimi vrati, ki naj bi z motivom sove ponazarjal učenost. Licej Mladika je avtorska (M. Fabiani), iz enega liva načrtovana in izvedena dvonadstropna arhitektura, ki uveljavlja nov tip šole v zelenju in poudarja pomembni osi mesta. Stavba je edina Fabianijeva ljubljanska arhitektura, ki ima ohranjene vse načrtovane in izvedene prvine stavbnega plašča. Arhitekt je v Ljubljani prvič uveljavil tehnično novost, vidno kovinsko preklado oken. Odmev secesije je

posvetitveni relief ob vhodu. Izklesal ga je Ivan Zajec. Alegorične figure držijo grbe Kranjske, Ljubljane in mecena Gorupa. (Hrausky, 2010, 23)

3.2 Fabianijeva dela na goriškem in krasu

Prva svetovna vojna je močno posegla v podobo območja takratne srednje Evrope in s tem tudi v območje Goriške in Krasa. Soška fronta je pustila celotno Goriško v ruševinah in Fabiani se je takoj po prenehanju bojev vrnil iz Dunaja v Gorico, kjer je bil ustanovljen Urad za obnovo Posočja. Fabiani se mu je ob ustanovitvi pridružil in že leto za tem postal vodja urada. S tem se je za vedno odpovedal akademski karieri. V letih od 1917 do 1922 je tako izdelal skoraj 100 urbanističnih načrtov za porušene kraje, kar predstavlja edinstven dosežek v evropski urbanistični praksi. Takrat je Fabiani pokazal svojo veliko zavezanost domačemu okolju, saj je kljub pozivom, ki so prihajali iz dunajske univerze, ostal na Goriškem in dokončal delo pri obnovi. »V prvi vrsti so potrebe življenja in prometa ter vse, kar je s tem v neposredni zvezi. Racionalna zveza najvažnejših točk, zadovoljujoča izvedba in prostorska dimenzacija ulic in cest spada v to poglavje. V drugi vrsti, vendar prav tako važna, je umetniška izvedba mestne podobe, razdelitev javnih poslopij in spomenikov, njih arhitektur in karakteristik.« sta bili njegovi temeljni izhodišči pri načrtovanju. Zasnove cestne mreže se je lotil zelo sistematično. Praviloma je načrtoval glavno cesto in mrežo manjših cest skozi naselje ter pogosto predvidel tudi obvoznico. Z mislijo na rast naselja in prometa v prihodnje, je glavno cesto skozi naselje dimenzioniral širokopotezno. Marsikaterim načrtom je dodal prereze ulic, kjer je z drevoredom in nivojsko razliko ločil cestišče od pločnika. Pri vsakem načrtovanju si je prizadeval ohraniti obstoječe kakovosti in značilnosti posameznega kraja. Arhitektova strategija obnove naselij je temeljila na takoj izvedljivih ureditvah in dolgoročni viziji. In za mesta in za vasi je uporabljal isti pristop. V načrtih kraja je predvidel ureditev središča kraja, oblikovanje javnega prostora in razširitev omrežja cest. Največ pozornosti je pri ureditvah dal šoli, cerkvi, gostilni in pokopališču, poglavitnim točkam krajevnega življenja. Še danes se nam zdi precej presenetljivo dejstvo, da je petdesetletnik zapustil Dunaj, kjer je bil uveljavljen in priznan strokovnjak ter univerzitetni profesor in se naselil v provincialni Gorici, kjer se je moral boriti za preživetje in strokovni ugled. (Čeligoj, 2006, 34)

3.2.1 *Kostanjevica na Krasu*

Fabiani je za Kostanjevico na Krasu, ki je bila med prvo svetovno vojno skoraj v celoti porušena, zasnoval monumentalno ureditev. Vas leži na južnem pobočju vzpetine, na vrhu pa je že pred vojno stala cerkev s pokopališčem. V regulacijskem načrtu iz leta 1921 je arhitekt predvidel izgradnjo več trgov, mrežo novih cest, širitev obstoječih in sodobno urejena križišča. Zamislil si je velikopotezno obnovo, ki naj bi spodbudila razvoj kraja, vendar večina zamisli ni bila uresničena.

Slika 9: Kostanjevica na Krasu

Vir: Čeligoj, 2006, 42

Zgradili so mrežo glavnih cest v obliki zvezde, dve novi križišči na začetku vasi, iz smeri Temnice in Vojščice, ter novo središče na vrhu. Arhitekt je osrednji del zasnoval kot parkovno urejeno akropolo, obzidano s kamnitim podpornim zidom, z novo cerkvijo, župniščem in pokopališčem. Prilagodil se je padajočemu terenu in si v načrtu zamislil štiri ploščadi na različnih nivojih, ki jih oblikujejo zaslони dreves, zidovi ter povezovalna stopnišča. Cerkev naj bi stala na visokem zidu na najvišji točki, drevesa pa naj bi trge povezala v celoto in jo omehčala. Monumentalno vogalno stopnišče in kamnita cerkev na

vrhu griča sta arhitekturna poudarka v prostoru. Povezovalni element med trgi so zimzelena drevesa, zasajena na zgornjem kot na spodnjem trgu. Na drugem koncu vasi je bila zgrajena nova osnovna šola z značilno ložo kot drugo težišče naselja, medtem ko je tretje nastavljeno ob glavni cesti na spodnjem delu vasi. Eno izmed najlepših arhitektovih urbanističnih ureditev predstavlja v okrnjeni obliki Fabianijeva zasnova vaške akropole z razgledi na Tržaški zaliv in Julijske Alpe. (Čeligoj, 2006, 42)

3.2.2 Šempeter pri Gorici

V povojni obnovitvi naselja je Fabiani predvidel preureditev cest in trga pred cerkvijo. Slednjega je zasnoval v obliki pravilnega pravokotnika, nad katerim dominira mogočna nova cerkev, zasnovana v neoromanskem slogu leta 1928, s kamnitimi vložki in opečno fasado. Na nasprotni strani cerkve je bil za protiutež zasajen niz dreves, ki se nadaljuje z drevoredom na osrednjem delu glavne ulice, ki je dobila obliko podolgovatega trga. K tej obnovitvi spada tudi prenova porušene vile Coronini iz 17. stoletja. Vila, ki stoji v ozadju glavnega trga je bila last plemiške rodbine Coronini, ki je živela v Gorici, v bližnjih okrajih pa je imela številna posestva, med drugim tudi grad v Štanjelu. Osebni učitelj mladega cesarja Franca Jožefa, Janez Krstnik Coronini je bil najbolj znan stanovalec te vile. Družina Coronini je od vojne močno poškodovano posestvo prodala državi, ki pa je obnovo predala Fabianiju v roke. Arhitekt je vilo preuredil v šolo za otroke v vojni padlih pilotov, poimenovano po tragično preminulem pilotu Umbertu Maddaleni. Fabiani je izkoristil priložnost, da poškodovano poslopje standardne beneške vile nekoliko prezida. Po Palladijevih proporcih je spremenil obliko in kompozicijo oken na glavni fasadi. Centralno stavbo s prvotno ločenima gospodarskima posloppjema je povezal z dvema prizidkoma v osno simetrično kompozicijo.

Slika 10: Šempeter pri Gorici

Vir: Čeligoj, 2006, 50

V vojni celotno porušene stare cerkve je Fabiani zasnoval novo cerkev svetega Petra. Kasneje barokizirana cerkev je bila iz 13. stoletja arhitekt pa jo je zasnoval v neoromanskem slogu, ki ga je v skladu z uradnimi smernicami priredil za novo cerkveno arhitekturo. Opečnati zidovi s kamnitimi vložki, ločna okna in uporaba oboka so značilni za ta slog. Zvonik je odmaknil od glavne cerkvene ladje in z njo nakazal smer proti vili Coronini. Zasadil je tudi park, ki se nadaljuje proti parku pred vilo. Kamnosek Battista Novelli je izvedel tedaj obvezen kip beneškega leva, simbol države, ki ji Šempeter ni nikoli pripadal in tudi ostalo romansko kamnito okrasje. V notranjosti cerkve so vidna dela umetnikov tistega časa. Fabiani ni podpisal načrta za cerkev v Šempetru, ampak ga je direktor urada za varstvo spomenikov v vojnem območju Vincenzo Quasimodo, starejši brat Salvatora, Nobelovega nagrajenca za literaturo leta 1959, katerih družino so preselili iz Sicilije v Gorico. Inicialki M.F. potrjujeta, da gre nedvomno za Fabianijev načrt. Na podoben način je Fabiani načrtoval in gradil cerkve v Gorici, Vrtojbi in Goriškem v Ločniku. (Hrausky, 2010, 154)

3.2.3 *Kanal ob Soči*

Naselje med Gorico in Tolminom se imenuje Kanal, ki je preko mosta čez Sočo razpotegnjeno na oba bregova. V vojni je bil kraj močno poškodovan med drugim je bil tudi stari most porušen. Fabiani je v prvotni podobi ohranil večji baročni trg, ki je bil že pred prenovno v strnjenem naselju. Spremenil je nekdanji rob z razširitvijo ostrega in nepreglednega ovinka, ki ga je na nasprotni strani zasadil z drevjem. Varnejše cestišče ter manjši trg je pridobil tudi na drugem robu s podobno razširitvijo.

Slika 11: Kanal ob Soči

Vir: http://nsi.si/print.html&p_docid=2618, 16.1.2012

Jedro naselja je zasnoval v obliki treh trgov. Manjši, prvi trg se spušča in odpira v smeri proti glavnemu trgu. Reprezentančen pomen mu daje občinska stavba, ki je odmaknjena od ceste. Z drevesi je predvidel razmejitev trgov. Drugi, glavni trg zaznamujeta reprezentančna cerkev in Neptunov vodnjak, ki naj bi bila po Fabianijevi zamisli glavni motiv celotne ureditve. Da bi ga bilo mogoče videti s prvega kot zadnjega trga naj bi bil vodnjak postavljen proti osi prostora. Cerkev je na osrednji trg obrnjena s stransko fasado, glavno pročelje pa gleda proti Soči na zadnji, tretji trg pred cerkvenim vhodom. Vsi ti sorazmerno majhni, ampak ključni

posegi niso bili izvedeni po Fabianijevih načrtih, prav tako niso zasadili vseh dreves in fontana je ostala na manj primernem mestu. (Čeligoj, 2006, 57)

3.2.4 *Gradišče ob Soči*

V ravninskem delu Posočja, ki so ga izoblikovale spremenljive zgodovinske okoliščine in izpostavljena lega vzhodni meji Beneške republike, leži mesto Gradišče ob Soči. Okoli mesta je bil postavljen obsežen sistem utrd z značilnimi beneškimi cinami in trdnjavo, ki je bil zgrajen v 15. stoletju za obrambo pred turškimi vpadi. V 17. stoletju je utrjeno mesto prešlo pod habsburško oblast in ohranilo strateški pomen v spopadih z Benečani. Mesto velja za eno izmed najcelovitejših Fabianijevih zasnov po tem, ko je bilo med prvo svetovno vojno skoraj v celoti porušeno. Z delno porušitvijo obzidja je arhitekt predvidel rekonstrukcijo starega mestnega jedra in ga tako povezal z novimi predeli.

Slika 12: Gradišče ob Soči

Vir: <https://picasaweb.google.com/108255122445008642108/VodotokiFurlanije#5474932561504235522>, 16.1.2012

Velik prostor se je odprl z delno odstranitvijo utrdbenega sistema, ki ga je arhitekt skladno s svojimi načeli namenil za javno upravo. Zamisli si je sistem parkov s širokimi drevoredi med starim mestnim jedrom in novimi predeli, ki oba dela smiselno povezuje in ju uravnoteži. Pomembnejše ulice starega mestnega jedra kot tudi cestna mreža novih predelov se steka v na novo urejen prostor. Novi predel je organiziran kot sistem žarkasto razporejenih vpadnic v smeri novega centra in krožnih ulic, ki se kot odsev nekdanjega obzidja koncentrično širijo navzven in zaznamujejo faze širitve mesta. Drevoredi poudarjajo oblikovne celote, ki se iz mestnega jedra širijo v novo ulično mrežo. Obsežne javne zelene površine, dragocen prostor za druženje in sprehode, je bila z novo nastalim centrom, obnovo mestnega jedra in delno obzidja obvarovana zgodovinska podoba kraja. Učinkovito kroženje prometa zagotavlja sistem širokih mestnih vpadnic in krožnih ulic. Fabianijevo tezo potrjuje osrednji trg s parkom, ki pravi da vsako naselje potrebuje dovolj velik javni prostor – trg za dihanje. (Čeligoj, 2006, 60)

3.3 Fabianijeva dela v Štanjelu

Fabiani je bil zelo navezan na svojo družino še posebej na svojo mater Charlotto, plemkinjo iz Trsta. Da je leta 1917 za vedno zapustil Dunaj in se preselil v Gorico je najverjetneje pretehtala odločitev navezanosti na družino in rodni kraj. Vse do pozne starosti se je ukvarjal z urejanjem Štanjela in sosednjega rodnega Kodbilja. V Štanjel je po njegovem posredovanju pri prestolonasledniku Francu Ferdinandu, leta 1906 pripeljala železnica. Med leti 1935 in 1945 je v Štanjelu prevzel tudi županovanje.

Kraju je hotel povrniti pomen, kakršnega je imel skozi stoletja z naprednimi in premišljenimi ureditvami. V 30. letih 20. stoletja je tako preuredil grad v občinsko središče s sedežem županstva, šolo, otroškim vrtcem, kinodvorano in ambulantami. Preurejen grad je deloval le do druge svetovne vojne, najbolj celovito obogatitev kraja pa predstavlja širokopotezna zasnova vile Ferrari z vrtom. V letih od 1930 do 1940 je tako Fabiani uredil vhodni stolp v Štanjel, pred cerkvijo svetega Daniela uredil trg in stopnišča s klančino, preuredil hotel Miramonti in zgradil stavbo Fascia, današnji zadružni dom. Za brata Vilhelma in zase je v

rodnem Kodbilju zgradil vilo Max, uredil vodno zajetje in napajališče, ter uredil družinsko grobnico. Med drugo svetovno vojno sta bili obe naselji zelo poškodovani, grad je bil miniran in požgan in uničenih je bilo večino hiš, med njimi tudi družinsko posestvo Fabianijevih in vila Max z osebnim arhivom. Fabiani se je po vojni kljub veliki starosti vključil v ponovno obnovo kraja in izdelal številne načrte za obnovo javnih stavb in stanovanjskih hiš. Leta 1947 se je iz Štanjela umaknil v stanovanje v Gorici, kjer je pri starosti 97 let, leta 1962 umrl. Leta 2000 so na pobudo ustanove Maks Fabiani za ogled kraja uredili Fabianijevo krožno pot, ki vodi vse od vile Ferrari v Štanjelu pa do posestva Fabianijevih v Kodbilju in nazaj. (Čeligoj, 2006, 62)

3.3.1 Vila Ferrari in Ferrarijev vrt

Kompleks vile z vrtom pod imenom vila Ferrari je nastajal v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja pod vodstvom Maksa Fabianija in je najpomembnejša parkovna ureditev med obema vojnoma pri nas. Arhitekt je projekt vile z vrtom uredil za svojega nečaka Enrica Ferrarija, zdravnika iz Trsta. Za odkup in ureditev je Fabiani zadolžil vso svojo družino, s katero se je na koncu tudi sporekel, zaradi lastne trme in svojega načela, da je finančna konstrukcija projekta samo vprašanje volje. Odkupljene hiše v stavbnem nizu med dvema obrambnima stolpoma, je obnovil, fasad na ulični strani prvega niza pa ni spreminjal. Obrambni stolp, ki ga je vključil v kompleks je preuredil v hišo za goste. Da bi označil novo vsebino, je na niz zunanje strani prizidal obokano kamnito ložo s teraso po vzoru renesančnih vil. Vila je bila obdana s kamnitimi terasami s pergolami, kegljiščem in belvederom, ki obkrožajo obod vile in se preko vhodnega paviljona nadaljujejo v sprehajalno pot okoli vzpetine vse do kamnitega portala vile v vznožju grada.

Slika 13: Vila Ferrari in Ferrarijev vrt

Vir: http://lookaboo.com/o/pictures/picture/21841843/Ferrari_garden_in_%C5%A0tanjel, 16.1.2012

Zdravnik Ferrari je dokupil še nekaj starih hiš na nasprotni strani ulice, saj si je zamislil kompleks kot manjšo zasebno kliniko. Maksova mama je po nasvetu zdravnika prišla čez poletje iz Trsta na Kras, kjer je potem tudi za vedno ostala. Takšno zamisel je imel tudi Ferrari, ki je računal na to, da bo lahko svoje paciente iz Trsta preko poletja pošiljal v Štanjel. S tem dejstvom tudi lažje razumemo zakaj je Fabiani v obnovljenem gradu uredil ambulanto in kinodvorano, ter velik park pred vilo in sprehajalno pot okoli naselja. Znamenita vila D'Este v Tivoliju pri Rimu, je imela sredozemski park, ki ga je arhitekt hotel poustvariti na Krasu. To dejstvo, da mu je to uspelo na Krasu, kjer ni tekoče vode, govori o zahtevnosti projekta in Fabianijevem tehničnem znanju. Prav Fabianijevi so obogateli z vodo, saj so imeli v Kodbilju najzanesljivejši vodni vir. Arhitekt je zasnoval več vodnih zbiralnikov in sistem podzemnih cevi, po katerih je pritekala voda izpod vrha hriba in s streh do stavbnega dela vile, na vrt, do ribnika in ledenice. Glavni motiv v parku je ribnik z beneškim mostičkom, baročno školjko in kamnito grotto v sredini. Ribnik je imel več pomenov kot pa le okras, bil je namreč tudi zbiralnik deževnice za zalivanje parka in gašenje požarov. Arhitektov praktični smisel dokazuje, da je Fabiani pod razglednim paviljonom, na skrajnem robu parka, uredil ledenico, kjer so pozimi shranjevali led, ki se je obdržal vse do poletja. Iz Ferrarijevega vrta in

krožne poti je bil lep pogled na Kodbilj in na vilo Fabiani, kjer stoji mogočna domačija arhitektove družine z znamenito staro murvo. Vojna je uničila nadaljnje načrte, ki sta jih imela Fabiani in Ferrari s tem prostorom. Stavbe so bile deloma uničene, prav tako tudi vodni sistem, ki še vedno ni povsem obnovljen. Po vojni Fabianijeva dela niso bila preveč cenjena v Štanjelu, Ferrarijev vrt pa šele v zadnjih letih dobiva svojo podobo. Fabiani se nam kaže kot tankočuten poznavalec duha kraja in njegov pogumen interpret. Podobo štanjelskih ulic je pustil nedotaknjeno s tem, da je stare hiše funkcionalno preuredil. Park zato doživimo kot presenečenje, skrito za srednjeveškimi zidovi. (Hrausky, 2010, 162)

3.3.2 Grobnica družine Fabiani in nagrobni kamen za njegovo mater

Na pokopališču nad vasjo Kodbilj sta stala dva nagrobnika. Prvega je leta 1923 Fabiani oblikoval za svojo mater Charlotto, ki si je želela v slovenskem, italijanskem in nemškem jeziku napis: »Kamen tujcu povej, da tu počiva nadvse čednostna žena«, ki priča o plemenitem značaju in široki kulturi pokojnice.

Slika 14: Grobnica družine Fabiani in nagrobni kamen za njegovo mater

Vir: Čeligoj, 2006, 72

Drugega je oblikoval za družinsko grobnico, ki je prislonjena na južno fasado pokopališke cerkve svetega Gregorja, leta 1940. Z različno finalno obdelavo posameznih ploskev, je Fabiani oblikoval elemente v enotnem gradivu. Ob fasadi je na stopnico postavljena velika okvirjena plošča z napisi, ki daje vtis nagrobne niše. Mero grobnice dajeta simetrično postavljeni vazi. Levo od spomenika je postavljen spomenik Fabianijeve matere, desno pa star križ arhitektovih sorodnikov. Fabiani je umrl leta 1962 v Gorici, kjer so ga tudi pokopali. Na njegovo željo pa so iz Zvez društev arhitektov Slovenije posmrtno ostanke leta 1984 premaknili v družinsko grobnico v Kodbilju. (Čeligoj, 2006, 72)

3.3.3 Vila Storič s parkom

Zdravnik Giovanni Storič rojen v Zadru, je pripomogel, da se je kraj med obema vojnama razvil v zdravstveni center z eno izmed prvih rentgenskih postaj za pljučne bolnike. Sredi Komna postavljena stavba, je s svojim modernim videzom in podobo mestne vile močno izstopala iz arhitekture takratnega pretežno vaškega naselja. Hišo je Fabiani sestavil iz štirih kvadratov različnih velikosti. Jedro stavbe tvori stolpič s stopniščem, ki z zadnjim nadstropjem gleda iznad strehe. Okoli njega so nanizani srednji in oba stranska dela stavbe, ki se zaključita z velikima terasama. Izmikajoči se pravokotni in zaobljeni vogali ter svobodna razporeditev odprtín, dopolnjujejo skupinsko obliko razgibano razporejenih kvadrov.

Slika 15: Vila Storič s parkom

Vir: Čeligoj, 2006, 74

Fabiani je vilo postavil sredi parka, ki je imel tudi sadovnjak in zelenjavni vrt. Od prvotnih parkovnih elementov so se ohranili rozarij, delno živa meja, ki je obdajala poti, nekaj betonskih skulptur, postavljenih na iztekih poti, ter visokorasle pinije, cedre, tise in ciprese, ki pričarajo sredozemsko vzdušje. Hiša je prvotno imela dva portika, izstopajočega za vhod v ambulanto in umaknjenega za vhod v stanovanje. Stavbo močno zaznamuje marelična barva fasade na kamnitem podstavku ter stolpič z ravno streho in kotnim oknom. Vila je imela tudi centralno ogrevanje in tekočo vodo, ki so jo prečrpavali v vodni zbiralnik, nameščen v stolpiču. Iz obdobja po prvi svetovni vojni, ko se je Fabiani večinoma ukvarjal z urbanistično in arhitekturno prenovo v vojni poškodovanih naselij, je vila Storič njegovo najpomembnejše delo. Pri tem projektu se je najbolj približal modernizmu z uporabo novih oblikovnih izhodišč. Leta 1944 so Nemci skupaj z naseljem vilo požgali. Po vojni je bila vila obnovljena in leta 1999, ob zadnji prenovi, tudi prepleskana fasada na originalno izpred vojne, porušili pa so tudi eden izmed dveh betonskih vhodov. Stavba še danes služi svojemu prvotnemu namenu: v pritličju ambulanta in zobna ordinacija, v zgornjem nadstropju pa stanovanje za zdravnika. Nenavadna oblika vile je pri domačinih sprožila govorce, da je arhitekt pri

oblikovanju stavbe posnemal grad, ki je nekoč stal v bližini cerkve v Komnu. (Čeligoj, 2006, 74)

3.4 *Fabianijeva dela v Gorici*

Gorica je bila dom štirih narodov: Slovencev, Italijanov, Nemcev in Furlanov. V 19. stoletju je dosegla izreden razvoj, njeno prebivalstvo se je skoraj potrojilo. Fabiani je v Gorici deloval najdlje, in sicer v različnih političnih in zgodovinskih okoliščinah, ki so oblikovale mesto. Arhitekt je leta 1901 pisal občinski upravi, da želi sodelovati tudi pri pripravi nujno potrebnega novega urbanističnega načrta, za naglo razvijajoče se mesto. Načrte je prekržala prva svetovna vojna, ki je mesto in celo Goriško pustila ob koncu vojne porušeno. Fabianiju so vojne posledice omogočile edinstveno priložnost za nov razvoj mest. Marsikateri porušen predel je omogočil odpiranje novih cest in ulic, arhitekt pa je pri tem pazil, da so se ohranili najznačilnejši motivi mest. Sodeloval je tudi pri obnovi več cerkva in stavb. Fabiani je kljub začetnim nasprotovanjem italijanske državne uprave v 20. in 30. letih 20. stoletja postal eden izmed najvplivnejših arhitektov in urbanistov v pokrajini. Po drugi svetovni vojni se je Fabiani preselil v Gorico in kljub visoki starosti še vedno deloval pri ureditvi kraja. Med zanimivosti spada ideja o plovni poti Jadran – Donava, ki naj bi v bližini Gorice predvidela pristanišče, ki bi mestu prinesla nov gospodarski zagon. Leta 1962 je v Gorici tudi umrl in bil tam pokopan. Fabiani je bil kot dunajski arhitekt in izčrpen Kraševac v nemilosti pri tedanjem režimu, zato ni dobil licence za podpisovanje načrtov, a kljub temu ostaja njegova ključna vloga pri urbanističnem urejanju Gorice po prvi svetovni vojni nesporna. (Čeligoj, 2006, 78)

3.4.1 *Cerkev svetega srca*

Leta 1860 so odprli železniško progo Trst – Videm in jugozahodno od centra Gorice zgradili postajališče. Do njega so speljali glavno cesto Korzo Italia, ki je vodila do mesta. Za to se je mesto začelo razvijati proti železniški postaji in že leta 1890 se je naselilo 2000 novih prebivalcev, ki so podpisali peticijo za izgradnjo nove cerkve. Izdelavo načrtov so zaupali arhitektu Antoniu Lasciacu, goriškemu rojaku, ki je tedaj deloval v Rimu. Antonio se je kasneje uveljavil kot osebni arhitekt egiptovskega podkralja in leta 1904 v Gorici v

orientalskem slogu zgradil vilo Rafut. Do pravega začetka gradnje je projekt spremljalo mnogo zapletov in ovir, a leta 1911 je končno cerkev začela rast. Ko so zidovi zrasli do treh metrov in je bil zvonik postavljen do polovice je najprej zmanjkalo denarja, nato pa je prišla prva svetovna vojna, ki je povsem zaustavila gradnjo. Na pobudo goriškega nadškofa Frančiška Borgia Sedeja so leta 1920 sestavili nov odbor v katerem je sodeloval tudi Maks Fabiani kot svetovalec. Kmalu so ugotovili, da je prvoten načrt preobsežen in finančno previsok, zato so pomoč poiskali pri arhitektu Emiliju Pelicanu in kasneje tudi pri Fabianiju, ki je najprej predvidel izgradnjo manjše cerkve znotraj že postavljenih zidov, a je zaradi pomanjkanja denarja Fabiani moral spremeniti načrt. Leta 1930 je naredil nov osnutek, ki pa tudi ni uspel.

Slika 16: Cerkev svetega srca

Vir: Hrausky, 2010, 174

Šele leta 1934, pri že četrtem Fabianijevem načrtu, je uspelo cerkev delno dokončati, da so jo 15. junija 1938 posvetili. Cerkev so nato opremljali postopoma in šele malo po letu 1970 zaključili z deli, ko je arhitekt G. Marchi položil marmorni tlak, uredil zimsko kapelo in

baptisterij. V zgodovini poznamo mnogo primerov, ko so cerkve gradili stoletja, vendar so se večinoma držali prvotnega projekta. Fabianiju se je ta cerkev že v osnovi zdela prevelika in prvotna neogotska zasnova se mu ni zdela primerna niti za tedanji duh časa niti za duh kraja. Zaradi varčevanja je Fabiani bil prisiljen uporabiti do leta 1911 zgrajene betonske zidove in tako ni mogel uresničiti prvotne zasnovane triladijske bazilike s prečno ladjo in dvema stranskima kapelama. Arhitekt je neogotske stebre nadzidal z opečnatimi loki in zaključil z lesenim kasetiranim stropom. Značilna elementa za beneško arhitekturo, lesen strop in opečnata gradnja, sta se Fabianiju zdela primerna za Gorico. Na posebno željo goriškega nadškofa, je arhitekt dodal velik balkon nad glavnim vhodom v cerkev, kar je omogočalo opravljanje maše in blagoslavljanja na prostem. Iz Benečije poznano je Fabiani z vstavljenimi kamnitimi vložki kombiniral nadzidano opečnato fasado. To tehniko je uporabil že pri več cerkvah, a vendar je bila ta največja in najbolj znana. (Hrausky, 2010, 174)

3.4.2 Samostan in konvikt Sv. Uršule

Od leta 1671 pa vse do prve svetovne vojne so šolske sestre uršulinke imele samostan v samem središču mesta, vse dokler ni bil v boju na soški fronti porušen. Po vojni je Fabiani, glede na okoliščine v svojem regulacijskem načrtu za Gorico, speljal cesto čez vrt samostana, sestram uršulinkam pa je bila v zameno obljubljena primernejša lokacija za njihovo dejavnost, ki je bila prostornejša. Arhitekta je nova zamisel tako prevzela, da je posest najprej kupil, nato pa prodal uršulinkam, saj lastniki zaradi nekdanjega slovesa vile Ceconi, ki je bila med vojno močno poškodovana, niso hoteli prodati cerkveni ustanovi. Gradnja novega samostana s šolo in načrtovanje obnove vile Ceconi se je Fabiani lotil širokopotezno. Novo narejen načrt naj bi zagotovil prostor za sestre, nastanitev za 250 notranjih gojenk in šolo za dodatnih 500 zunanjih učenk, zraven tega je načrt vključeval tudi cerkev in gledališče. Fabianijeve načrti so finančno presegli projekt in zaradi tega niso zgradili cerkve in gledališča, od telovadnice so bili narejeni le temelji, samostanski zvonik pa je ostal brez zaključka.

Slika 17: Samostan in konvikt Sv. Uršule

Vir: Čeligoj, 2006, 86

Samostan je bil zasnovan v črki U, z dvema vhodoma, kjer prvi vodi v park, drugi pa je ob samostanskem zvoniku. Arhitektura je primerno zadržana, izjema je le glavna fasada osrednjega krila, ki spominja na baročni dvorec. V prvotnem planu so bili nad tremi izstopajočimi deli pročelja predvidena tri trikotna čela, kasneje pa je Fabiani čez celotno ploskev zarisal baročno oblikovan venčni zidec, sredinski del pa je zaznamoval z Marijinim monogramom. Duh prvotne kompozicije in da je park ostal enakovredna komponenta celote je arhitekt dosegel, kljub velikosti novega samostanskega poslopja. Tudi vila Ceconi je zadržala svoj prvotni značaj v sožitju s parkovno ureditvijo. Zunanost stavbe je obnovil, notranjost pa močno spremenil. Samostan je sedaj zaokrožen arhitekturni in parkovni ambient, ki nudi primerno okolje za šolanje, igro in športno dejavnost otrok. (Čeligoj, 2006, 86)

3.4.3 Trgovski dom

Po češkem zgledu so narodni domovi v 19. stoletju postali središče gospodarskega, političnega in kulturnega življenja Slovencev. Gradili so jih vse od Maribora, Ljubljane do Trsta in Gorice. V slednjem so ga namesto narodni dom poimenovali kar Trgovski dom, saj ga je gradila Trgovsko-obrtna zadruga, ki je bila ustanovljena leta 1897 na pobudo politika dr. Henrika Tume. Gradnja doma je bila projekt le ene politične usmeritve – liberalcev. Obtožbe in podtikanja, ki so včasih celo presegla sovražna nasprotovanja Italijanov, so bila značilna za slovensko tradicijo. Ravno dokončane načrte za Narodni dom v Trstu, ki jih je izdelal Fabiani so tudi v Gorici zaupali prav njemu, prav tako tudi zato, ker je bila arhitektova družina zelo cenjena v Gorici in tako je imel marsikateri sorodnik v Gorici pomembno vlogo na političnem prizorišču.

Slika 18: Trgovski dom

Vir: http://ookaboo.com/o/pictures/picture/11712295/The_Trgovski_dom_Slovene_Commerce_Hall_i, 16.1.2012

Stavbo so že pred gradnjo razglasili za najlepšo zgradbo v mestu, saj je zadruga želela zgraditi najlepšo in najmodernejšo stavbo. V tedanjem časopisu Soča je pisalo: »Zdaj se vidi, da bo to najlepša palača v Gorici. Zidana pa je tako, da jo hodijo občudovat in se učit celo laški arhitekti in inženirji.« Izvajalce za gradnjo so izbrali na javnem razpisu, ampak delali so lahko le Slovenci, nadzor nad gradnjo pa je vršil Fabianijev sodelavec Josip Costaperarie, ki je vodil tudi gradnjo doma v Trstu. Z gradnjo so pričeli 22. julija 1903, le dan prej pa je Fabiani prispel v Gorico na željo naročnikov, da nekoliko spremeni načrt. Predvidel je lepe trgovine v pritličju po velikomestnem vzoru, dodal pa je še nizek stolp na vogalu stavbe. Podobno kot v Tržaškem domu je tudi tukaj Fabiani rešil organizacijo tlorisa in razporeditev različnih programov po prerezu. V pritličju na zunanjem delu je razporedil trgovine, restavracijo, bar, vhode in banko, na notranjem delu pa prislonil k enemu izmed kril stavbe gledališko dvorano. V nadstropju je razporedil pisarne in dve manjši dvorani. Preko štirih stopnišč, raznih prehodov in hodnikov je Fabiani premišljeno uredil različne javne, interne in zasebne funkcije. Gledališka dvorana je bila grajena iz armiranega betona, ostala stavba pa cela iz opeke. Arhitekt je ločil javne programe z različnim okrasjem v globoko profiliranem kamnitem podstavku stavbe od stanovanj v gladko ometanih gornjih nadstropjih. Nad vencem nad pritličjem je mreža oken, ki jo prekinjajo balkoni na poudarjenih konzolah. Brez secesijskih elementov ima goriški dom bolj grob videz, drugače od prefinjeno in elegantno oblikovanega tržaškega doma. (Hrausky, 2010, 138)

4 VPLIV FABIANIJA NA URBANIZEM

4.1 Razlaga pojma urbanizem

Urbanizem je dejavnost, ki se ukvarja z načrtovanjem novih naselij in mest in s smotnim vzdrževanjem obstoječih naselij in mest. Cilji sodobnega urbanističnega načrtovanja so zagotoviti popolno kakovost življenja za meščane, močno in konkurenčno gospodarsko vlogo mest in v zadnjih časih predvsem zdravo okolje. Priprava urbanističnih načrtov je zahteven postopek, ki obsega usklajevanje pobud javnih ustanov, zasebnih podjetij in posameznikov. V pripravi se obravnavajo različne strokovne podlage, ki so vnaprej pripravljene študije s področja gospodarskega razvoja, ekoloških omejitev, naravnih danosti prostora, socialnih potreb, zagotavljanje kakovosti nove arhitekture, prenove nepremične kulturne dediščine, razvoja vodooskrbne, elektro, telekomunikacijske, komunalne in prometne infrastrukture in drugih področij, pomembnih za delovanje mesta. (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Urbanizem>, 6.1.2012)

4.2 Zgodovinski oris urbanizma v Sloveniji

Komaj nekaj več kot sto let je stara zgodovina modernega mestnega načrtovanja v Sloveniji, ki se je kot prva videla v Ljubljani. Mesto je v tem obdobju zrastle iz provincialnega središča, z malo manj kot 36.000 prebivalci, v sodobno državno prestolnico s skoraj 300.000 prebivalci in reprezentativnimi državnimi institucijami. Vrsta urbanističnih, regulacijskih in prostorskih planov je urejala razvoj in rast mesta. Potres, ki je leta 1895 zamajal temelje starega provincialnega mesta in pospešil izdelavo regulacijskega načrta za njegovo obnovo, je bil prva pomembnejša prelomnica v razvoju moderne Ljubljane. Tedaj med najbolj priznanimi urbanisti avstro-ogrske Maks Fabiani in Camillo Sitte, sta bila vključena v pripravo regulacijskega načrta in prvič v zgodovini je bil urbanistični razvoj mesta predmet široke strokovne razprave. Fabiani se je projekta lotil zelo zavzeto, medtem ko so Sitteja bolj zanimali posamezni detajli in je v svojem načrtu zajel le manjši del tedanjega mesta. Fabiani je ob upoštevanju vodilnih smernic tedanjega dunajskega urbanizma želel ohraniti tradicionalne vrednote in poskrbeti za brezhibno funkcioniranje mesta. Fabiani je v svojem načrtu, ki ga je objavil v knjižici Poročilo o načrtu občne regulacije stolnega mesta Ljubljana

že leta 1893, obdelal vrsto problemov mestnega razvoja. Po vzorcu dunajskega Ringa je predlagal razbremenitev mestnega središča s krožno cesto, ki pa ni bila uresničena; v smeri proti železnici pa je zarisal pravokotno cestno omrežje. Po njegovi zaslugi je Slovenski trg pred sodnijo s stavbami v sosednjih ulicah edinstven urbanistični spomenik v Evropi. Razvoj Ljubljane je spremljal vse do pozne starosti. Veliko časa in pozornosti pa je namenil tudi urbanizmu Gorice in naredil mnogo načrtov za pozidavo poškodovanih slovenskih vasi v Posočju. (Ravnikar, 2007)

4.3 Vpliv Fabianijevih del na urbanizem

Urbanistično oblikovanje in načrtovanje ima na slovenskih tleh utrjeno tradicijo precej pred nastankom slovenske arhitekturne šole, in sicer prav zaradi Fabianija, ki je bil ljubljanski urbanist oziroma mestni arhitekt vsaj dvajset let, in sicer od leta 1895 naprej.

Največ svojih urbanističnih zamisli je Fabiani uresničil prav v Ljubljani in s tem zaznamoval glavno mesto Slovencev. Poznavalec Fabianijevih del in njegovega sloga hitro zazna njegov posredni vpliv tudi v Plečnikovih delih. Na vsakem koraku lahko torej srečamo urbanistične zamisli, ki so lahko samo Fabianijeve. Premalo je torej znano kako velik vpliv je imel na Plečnika, ki je v Ljubljani izvedel marsikatero Fabianijevo zamisel. Plečnikov regulacijski osnutek kot celota ni imela takšnega vpliva na urbanistični razvoj mesta kot Fabianijev, razen v območju Bežigrada. Leta 1913 Plečnik poroča, da je brskal po načrtu Fabianija. Po prihodu Plečnika v Ljubljano je preprosto nekatere arhitektove ideje posvojil. Spremenil je le načrtovane spomenike ali kakšne ulice uspešno popravil tako, da jih je enostavno postavil v idealno lego.

Sicer njegov načrt za Ljubljano ni bil nikoli sprejet, kljub temu pa še danes neverjetno močno vpliva na razvoj mesta. Fabianijev regulacijski načrt Ljubljane je imel torej vpliv na urbanistični razvoj mesta. Tako so njegove ideje še vedno »žive« in aktualne v razpravah o urejanju manjših urbanističnih ambientov v mestnem središču (Južni trg, Mesarski most). (<http://ppmol.org/urbanizem5/mainpager.php?get=123>, 23.1.2012)

5 FABIANIJEVI IZUMI, SPISI IN ODLIKOVANJA

Maks Fabiani ni deloval samo na področju arhitekture, ampak je bil zraven arhitekta in urbanista tudi pisec in inovator. V življenju je stalno iskal nove rešitve in izboljšave na različnih področjih. Svoje ideje je vpeljal v mnoge izume kot so:

- naprava za zmanjšanje napora pri vzponih v gore (patentirano 1911),
- kolo brez verige,
- letalni stroj(več različic),
- različni vojaški stroji,
- žepna podmornica
- ideja o dovajanju gorskega zraka v mesto Milano.

Eno izmed njegovih področij je bilo tudi pisanje strokovnih in filozofskih spisov. V njih je za seboj pustil bogata filozofska razmišljanja, svoj pogled na svet in strokovne opise arhitekture in urbanističnih problemov.

- Strokovni spisi:
 - Poročilo k načrtu obče regulacije deželnega stolnega mesta Ljubljane (1895, 1899)
 - Vicenza (1898)
 - Krajevna arhitekturna tradicija v Toskani (1898/1899)
 - Pojasnila k načrtu za osnovo in presnovo severnega dela mesta Ljubljane (1899)
 - Poročilo o splošnem regulacijskem načrtu za Bielsko (1899)
 - Članki o goriških urbanističnih problemih (1951-1957)
 - Avstrija (1957)
- Filozofski spis:
 - Acma (1945)

Za svoje delo in dosežke je prejel tudi številna priznanja in odlikovanja kot so:

- vitez reda Franca Jožefa
- vitez reda Pruskega Orla
- vitez reda Rdečega Orla
- vitez častne legije
- vitez reda italijanske krone
- vitez reda za zasluge v Vatikanu
- komendnik reda sv. Stanislava
- vojno odlikovanje
- Grand prix in zlato odličje na svetovni razstavi v Parizu
- zlato odličje za najboljšo stanovanjsko in trgovsko hišo na Dunaju v letih 1911/1912

6 ZAKLJUČEK

Fabiani je bil velik arhitekt in urbanist, ki se je s svojimi številnimi deli vpisal v zgodovino kot izjemen slovenski umetnik. S svojimi stvaritvami je spremenil podobo številnih vasi in mest tako doma kot tudi v tujini. Nekateri menijo, da so njegova najboljša dela nastala na Dunaju, drugi, da so nastala v Ljubljani, tretji pa spet, da so nastala v Trstu in Gorici. Dejansko pa je za Fabianijevo arhitekturo najznačilnejše prepletanje vseh treh kultur, tako slovenske, avstrijske kot tudi italijanske kulture. Menim, da je potovanje po Evropi in mali Aziji zelo pripomoglo Fabianiju pri kasnejšem ustvarjanju, saj je na poti videl veliko različnih arhitekturnih in urbanističnih rešitev, katere je lahko nato povezoval in z njimi ustvarjal.

V Sloveniji je zapustil pestro zbirko arhitekturnih dosežkov kot so na primer Slovenski trg in dekliški licej Mladika v Ljubljani, vila Storič s parkom, vila Ferrari in Ferrarijev vrt v Štanjelu, prav tako pa je izdelal številne načrte kot so na primer popotresni načrt za Ljubljano in razni regulacijski načrti za povojno Goriško. Rekonstrukcijo naselij je načrtoval tako, da je zraven učinkovite prenove zagotovil tudi hitrejši razvoj krajev v prihodnosti. To se vidi še mnogo let po njegovi smrti, saj se še danes njegovo načrtovanje sklada s sodobnim urbanizmom.

Fabianija je zanimala Ljubljana kot funkcionalno urejeno mesto, zato je uporabil sodoben sistem križanja ulic, ki so tudi dovolj široke. Tako je na primer že v načrtih za popotresno Ljubljano predvidel krožno obvoznico okoli centra mesta po vzoru večjih mest (Dunaj, Praga itd.), katera pa v njegovih načrtih ni bila uresničena. Šele mnogo let kasneje so dejansko pričeli z idejo o obvoznici, ki sedaj poteka po obrobju centra mesta. Brez te pridobitve si v sedanjem času, ko se je populacija samega mesta ogromno povečala in ko bi vsak rad prišel čim hitreje na cilj, ne bi znali zamišljati. Vladala bi nepopisna gneča, dejansko kaos, ki bi obremenil že tako preobremenjeno mestno jedro. Mislim, da si je s to idejo zamislil, da bo nekega dne center mesta zaprt za promet, kakor je že sedaj na Dunaju in v tem primeru bo še kako prav prišla ta krožna obvoznica. Zraven funkcionalnosti pa je mestu vedno dodal tudi umetniško noto. Čisto po vzoru večjih mest je tudi v Ljubljani zasnoval nekaj veličastnih zgradb ob robu krožne obvoznice. To se mi zdi imenitno, saj lahko dejansko ljudje, ki se sprehodijo ali peljejo samo po robu centra mesta vidijo mogočne stavbe, ki se odlično zlijejo z

okolico. Po drugi strani pa kljub temu izstopajo iz nje zaradi svoje edinstvenosti in tako lahko stavbe s ponosom predstavljajo že pred sto leti ustvarjalne urbaniste in arhitekte.

Po prvi svetovni vojni je začel z obnovitvenimi načrti za Gorico, kjer je pričel z risanjem načrtov, kasneje pa se posvetil tudi ostalim krajem na Krasu in Goriškem. Tam kjer so bile njegove ideje upoštevane lahko še danes občudujemo logiko, praktičnost in kompozicijo, ki jo je ponekod zaznamoval z novo cesto, določene trge je oblikoval kot prostore srečevanj, načrtoval pa je tudi obnovo številnih hiš, palač, samostanov itd. Pri urbanističnih prenovah je imel v mislih celovito urejeno preobrazbo naselij, ki so se do takrat nenačrtovano razvijala.

Pri vseh njegovih delih po prvi svetovni vojni me je najbolj prevzela vila Ferrari z vrtom, za katero bi lahko rekel, da je prava umetnina. Že sama ideja, da se odkupi toliko starih in na pol porušenih hiš in se iz tega naredi pravi mali raj je občudovanja vredno. S tem delom mislim, da je presegel vsa pričakovanja, saj je z vsemi novitetami od sistema zbiranja vode za napajanje ribnika, ki je pritekla iz streh hiš, pa do zamisli ledenice pod paviljonom ustvaril idilično »vasico«.

Skozi njegova dela se vidi, da je imel ves čas v mislih razvoj naselij v prihodnosti, po drugi strani pa je še vedno skrbel za to, da se ohranijo posamezne značilnosti kraja, ki enostavno spadajo k slovenskemu slogu.

Iz vsega opisanega se vidi, ne samo da je bil Maks Fabiani izjemen arhitekt in urbanist, temveč tudi velik inovator, ki je bil vedno odprt za nove ideje in jih je prefinjeno vpletal v svoja dela ter na ta način vlil krajem neko novo svežino. Zaradi svoje usmerjenosti v prihodnost pa je v marsikaterem kraju izboljšal in poenostavil življenje več prihodnjim generacijam.

Kot profesor je Maks Fabiani posredoval svoje strokovno znanje tudi številnim študentom med katerimi je bil tudi kasneje priznani Jože Plečnik. Le ta je uresničil mnoge zamisli in ideje Fabianija, brez katerih najbrž ne bi postal tako velik in prepoznaven arhitekt pri nas in drugod po svetu. Predvidevam, da ga je Plečnik prav zaradi velike razlike v družbenem

položaju tako zavračal, čeprav ga je Fabiani zelo spoštoval in cenil ter mu pomagal kjer je le lahko.

Kot zanimivost bi tudi omenil, da je tik pred Fabianijevo smrtjo novinar napravil z njim intervju in objavil članek z naslovom »Človek, ki je odpustil Hitlerja«. Fabiani je namreč v času, ko je imel svoj atelje na Dunaju sprejel Hitlerja kot risarja, po tem, ko ga je Wagner zavrnil, a ga že po slabih treh mesecih odpustil zaradi njegove samosvojosti in neupoštevanj ukazov.

V mednarodnem merilu je bil Maks Fabiani znan kot arhitekt avstro-ogrske monarhije, ki je dosegel najvišja družbena priznanja. Vendar pa menim, da je kljub svojim mojstrovinam in veličini v slovenskem prostoru premalo poznan. Veliko ljudi namreč še ni slišalo zanj, pa čeprav sodi v sam vrh slovenske arhitekture. Zraven Jožeta Plečnika je zagotovo eden najpomembnejših slovenskih arhitektov.

7 UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI

7.1 Literatura

1. Čeligoj, A., Jazbec, T.: *Maks Fabiani: vodnik po arhitekturi v Sloveniji in Italiji*, Ustanova Maks Fabiani, Štanjel, 2006.
2. Fabiani, M.: *Akma, duša sveta*, Ustanova Maks Fabiani, Štanjel, 1999.
3. Hrausky, A., Koželj, J., Kambič, M.: *Maks Fabiani : Dunaj, Ljubljana, Trst*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2010.
4. Pozzetto, M.: *Maks Fabiani – vizije prostora*, L.I.B.R.A., Kranj, 1997.
5. Ravnikar, E.: *Umetnost in arhitektura*, Slovenska matica, Ljubljana, 2007.

7.2 Viri

1. <http://vodnik.kras-carso.com/?id=16&oblika=OBMOCJE&isci=>, 25.05.2011
2. <http://tvslo.si/predvajaj/maks-fabiani-arhitekt-v-plecnikovi-senci/ava2.76332082/>, 21.05.2011
3. <http://www.luz.si>, 15.5.2011
4. http://www.slovenia.info/?arhitekturne_znamenitosti=6279&lng=1, 16.11.2011
5. <http://vodnik.kras-carso.com/?id=16&oblika=OBMOCJE>, 25.11.2011
6. www.dijaski.net/get/zgo_ref_ljubljana__potres_1895_01.pdf, 23.12.2011
7. <http://www.dnevnik.si/novice/kultura/1042232088>, 5.1.2012
8. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Urbanizem>, 6.1.2012
9. http://www.kam.si/veliki_slovenci/maks_fabiani_arhitekt_in_pianist.html, 9.1.2012
10. <http://ppmol.org/urbanizem5/mainpager.php?get=123>, 29.12.2011